Strip i film - izražajne veze i razlike

Ćapin, Silva

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Academy of dramatic art / Sveučilište u Zagrebu, Akademija dramske umjetnosti**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:205:624903

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Repository / Repozitorij:

Repository of Academy of Dramatic Art

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AKADEMIJA DRAMSKE UMJETNOSTI
Odsjek filmske i TV režije
Usmjerenje: igrani film

Lana Kosovac

REPREZENTACIJA TREĆE DOBI NA IGRANOM FILMU

Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Hrvoje Turković

U Zagrebu, studeni 2015.

Sadržaj

1. UVOD **2**

2. DRUŠTVENE OKOLNOSTI **5**

2.1. Demografski trendovi starenja stanovništva 5

2. 2. Kino publika treće životne dobi 6

2.3. Predrasude o starijim osobama i *ageizam* 8

2.4. Filmovi posrebrenog ekrana i osobe treće dobi kao likovi filmova 11

3. ANALIZA FILMOVA **15**

3.1. HOROR STARENJA ŽENA na primjeru filmova Hollywooda sredine 20. stoljeća ... 15

ŠTO SE DOGODILO S BABY JANE? 15

BULEVAR SUMRAKA 15

3.2. STARIJE OSOBE NA CESTI U POTRAZI ZA SMISLOM 20

GOSPODIN SCHMIDT 20

NEBRASKA *20*

PRAVA PRIČA 20

3.3. LJUBAV I SEKSUALNOST STARIJIH OSOBA: POSLJEDNJI TABU 27

NOĆNI BRODOVI 27

NA DEVETOM NEBU 27

4. KRATKI PREGLED FILMOVA O OSOBAMA TREĆE ŽIVOTNE DOBI U HRVATSKOJ KINEMATOGRAFIJI **32**

5. ZAKLJUČAK **34**

FILMOGRAFIJA 37

LITERATURA 38

INTERNET IZVORI 39

1. UVOD

Iako je tema starenja važna za sve nas, većina nas izbjegava razmišljati o starenju i starosti. Tješimo se mišlju kako nismo stari – barem zasad! Pritisak reklamne, kozmetičke i farmaceutske industrije da se ostane *vječno mlad* stvara određenu društvenu anksioznost koju podupire i filmska industrija. Uz navedene industrije, i filmska podržava *kult mladosti* do kojeg dolazi krajem 60-ih godina kada omladina dobiva gotovo povlašten status zahvaljujući sveopćoj demokratizaciji, jačanju industrijalizacije i modernizma kao općeg nazora. Industrije zabave i reklame postavljaju mlado lijepo tijelo kao vrhunsku vrijednost. Prikazi starijih osoba na filmu koje izgledaju i ponašaju se mlađe nego što jesu, umiruju našu tjeskobu vezanu uz starost i starenje. Publici je utješno vidjeti Harrisona Forda kako vjerno stari u četvrtom nastavku *Indiane Jonese i kraljevstve kristalne lubanje* (2008.), tako što ne sakriva sijedu kosu i bore kao očite simptome starosti, ali se ipak ponaša mlađe nego što se očekuje od osobe u tim godinama. Podvrgnuvši se posebnom režimu fitnesa i vježbi, šezdesetšestogodišnji Ford inzistirao je da sam izvede opasne vratolomije. Film je te godine ostvario drugu najbolju zaradu, a djelomice je to utrženo na račun ostarjelog Harrisona Forda koji se ne ponaša u skladu sa svojim godinama (Chivers Sally, 2011., 79). Ne ponašati se u skladu s godinama (*not acting one's age*) prema Mary Russo zapravo znači ne udovoljavati normativnim idejama prikladnog ponašanja za godine (Chivers Sally, 2011., 40). Filmovi će rijetko prikazati stareće tijelo kakvo ono zapravo jest, s borama, sijedom kosom, i svim ostalim neminovnim promjenama na njemu. Kozmetička i plastična industrija uzele su maha i među glumicama i glumcima koji se svim silama trude sakriti svoju dob kako bi imali na raspolaganju veći izbor likova za tumačenje. Jer, budimo realni, glavne, a istovremeno dobre uloge za glumice i glumce iznad 65 ne nude se na sve strane, a najprije sve budu ponuđene Meryl Streep, pa tek onda ostalima.

U svojim početcima sredinom dvadesetog stoljeća, mlada filmska industrija simbolizirala je glamur i mladost te se sasvim prirodno obraćala uglavnom mlađoj publici. Mlađa publika se tako ispostavila kao grupacija koja najčešće posjećuje kina i donosi najveću zaradu. Zbog toga je filmska industrija uvijek nastojala privući i povećati publiku sastavljenu od mlađih osoba. 70-ih godina uspjeli su to postići filmskim hitovima poput *Ralja*, *Ratova zvijezda*, a što se nastavilo i 80-ih godina filmovima *Povratak u budućnost*, *Indiana Jones* i drugima. Kako bi zaustavila negativni trend pada broja mlađih posjetitelja posljednjih godina,

industrija je potražila spas u 3D projekcijama i franšizama različitih filmskih spektakala. Naravno, kina nikad neće ostati bez svoje najvjernije mlađe publike, koja je u *multiplex* kinima vrlo dobar potrošač s obzirom da dosta troši i na popratne stvari koje prate izlazak u kino (kokice, grickalice, pića, hrana…).

Uz redovito izbacivanje filmskih spektakala za mlađu publiku, ipak se čini da se zadnjih desetak godina nešto promijenilo. Do nedavno se smatralo da publika koja redovito odlazi u kino želi gledati samo priče o mladim, atraktivnim i sposobnim likovima bez obzira kojih je godina sama ta publika. Tako su stariji likovi većinom bili gurnuti na margine sporednih uloga koji se često ne ponašaju u skladu sa svojim godinama. U posljednjih desetak godina filmovi o starijim osobama više nisu rijetkost kao prije, a što je važnije, likovi starijih osoba nisu negativno ili stereotipno intonirani.

Prisjetimo li se popularnih filmova primjerice *Čahure* (1985.) ili *Grumpier Old Man* (1995.), u sjećanje ćemo prizvati tada vrlo česte likove staraca koji se žele pomladiti ili su pak prikazani stereotipno poput *starih čangrizavaca*. Ne bi bilo korektno ne izdvojiti neke od starijih filmove s iznimno kompleksnim, višedimenzionalnim likovima starijih osoba koji su promišljali teme starenja, smrti, pitanja životnog postignuća i brige za starije ljude, poput Bergmanovih *Divljih jagoda* (1957.), Ozuove *Tokijske priče* (1953.), Hal Ashbyjevih *Harold i Maude* (1971.) ili Chatiliezove *Teta Danielle* (1990.). Pobrojimo li filmove zadnjih desetak godina, primijetit ćemo porast broja filmova o osobama treće životne dobi.

Neki ističu kako je val krenuo s kanskim i oskarovskim pobjednikom, filmom Michaela Hanekea *Ljubav* (2012.), no on je samo zaplovio na valu koji je krenuo već ranije. Prisjetimo se samo nekih ranijih filmova poput *Iris* (2001.), *Daleko od nje* (2006.), *Bilješke o skandalu* (2006.), *Marigold Hotel* (2011.), uz mnoge druge *filmove posrebrenog ekrana.* Osim toga, mnogi eminentni redatelji ušli su u svoje pozne godine i još uvijek su stvaralački vrlo aktivni, a neki od njih snimaju i svoje ponajbolje filmove kao primjerice Clint Eastwood, Michael Haneke, Terrence Malick, Andrzej Vajda, Roman Polanski i drugi. Popularni glumci i glumice također stare i pritom ne žele iz glavnih uloga samo tako prijeći među sporedne. Meryl Streep, Robert De Niro, Dustin Hoffman, Jane Fonda, Judi Dench, Maggie Smith, da nabrojimo samo neke od njih, vrlo su aktivni i pripremaju po nekoliko projekata istovremeno samo ove godine. A postoje i razlozi demografske prirode. Filmska publika evidentno stari što je posljedica rastućeg broja dijela populacije starije životne dobi. U tijeku je i trend porasta

broja redovite kino publike starije životne dobi. Prilagođava li se to filmska industrija u 21. stoljeću nekim razvojnim trendovima ili je to posljedica nabrojanih različitih međusobno isprepletenih pojava? Osim očitog porasta broja filmova o starijim ljudima interesira me i koliko se način bavljenja temom starenja i starosti promijenio prema vjernijem i realističnijem prikazu.

2. DRUŠTVENE OKOLNOSTI

2.1. Demografski trendovi starenja stanovništva

Podatci pokazuju kako se osobe starije životne dobi vraćaju u kina, ali i na velika platna. Povećanje broja filmova o starijim osobama, kao i povratak starije publike u kina, mogu se posredno dovesti u vezu s povećanjem populacije osoba treće dobi. Danas svjetska populacija stari, a prema podatcima UN–a, osobe starije dobi 2013. godine činile su čak 840 milijuna od ukupnog broja stanovništva što je čak četiri puta više od 202 milijuna koliko ih je živjelo 1950. godine. Tijekom sljedećih pedeset godina ta brojka će narasti na dvije milijarde ljudi (UN, *World Population Ageing*, 2013. 9). Prema istraživanju *Ekonomika starenja u Hrvatskoj* Ekonomskog fakulteta u Zagrebu iz 2013. godine, Hrvatska trenutno ima oko 750 tisuća stanovnika starijih od 65 godina s tendencijom porasta na milijun do 2030. godine, uz pad ukupnog stanovništva na ispod četiri milijuna. Neki od uzroka starenja stanovništva su smanjenje fertiliteta (broja rođenih u odnosu na broj žena u fertilnoj dobi), pad mortaliteta među starijim dobnim skupinama potaknuto razvojem medicine i poboljšanim uvjetima života, te emigracija. Treba istaknuti da u nerazvijenim državama svijeta mladi čine većinu stanovništva s obzirom na suprotne okolnosti; povećanje fertiliteta, loše uvjete života i gospodarsku nerazvijenost. Tako je Afrika demografski najmlađi kontinent svijeta s prosjekom starosti 18,4 godine, a Europa je najstariji kontinent s prosjekom starosti stanovništva od 37,7 godina (Graovac Matassi: Starenje stanovništva – problem modernoga razvijenog društva).

Starenje ukupnog stanovništa povezano je i s ostvarivanjem mirovina najstarijih pripadnika *baby boom* generacije. *Baby boomeri* su poslijeratna generacija rođeni od 1946. do 1964. godine, koji su do tada bili najbogatija i najaktivnija generacija. Povezivalo ih je protivljenje tradicionalnim vrijednostima i ostvarivanje menadžerskih pozicija i visokih dohodaka. Sada ti isti *baby boomeri* odlaze u starosne mirovine, a raspolažu vremenom i novcem koje ulažu u slobodne aktivnosti poput odlazaka u kina.

2. 2. Kino publika treće životne dobi

Publika treće životne dobi oduvijek je redovita kino publika, no u posljednje vrijeme čini se kao da je pohrlila u kina. Radi se o dijelu populacije koja nije odrasla uz internet i *torrente*, ali je zato svojedobno imala privilegiju današnje filmske klasike gledati kako su pristizali u kina. Prema podatcima Francuskog Državnog Centra za film i animaciju, publika iznad 50 godina, 2011. godine činila je najveći udio kino publike u Francuskoj, čak 33,6%. Prema podatcima *Izvješća Motion Pictures of America* za 2014. godinu (*MPAA, Theatrical Market Statistics* 2014.pdf), broj čestih posjetitelja kina tzv. *frequent moviegoers* (koji idu u kino jednom mjesečno ili češće), smanjio se ili ostao isti među najmlađim posjetiteljima, uključujući najčešće posjetitelje kina dobne starosti između 18 i 24 godina, te onima između 25 i 39 godina. Niti 3D filmovi niti akcijski spektakli nisu uspjeli zadržati mlađu publiku u kinima. S druge strane, posjećenost čestih posjetitelja kina dobne skupine iznad 60 narasla je sa 3,8%, koliko je iznosilo u 2013., na 5,3% u 2014. godini. Treba istaknuti da dobna skupina iznad 60 godina iznosi 21% populacije Amerike, od čega je 14% čestih posjetitelja kina. Prema istraživanju *Navike gledanja filmova i doživljaj domaćeg filma* Hrvatskog audiovizualnog centra (PromocijaPlus za HAVC, *Filmski ljetopis*, 2013.) saznajemo da se po učestalosti gledanja filmova u Hrvatskoj, osobe iznad 50 godina nalaze odmah iza skupine do 24 godina, čak više od 60% gleda dva filma tjedno, a 24% gleda jedan film svakodnevno.

Čini se kao da starija publika nanovo otkriva film, ali i filmska industrija dobiva novu ciljnu skupinu kino gledatelja, posebice zato što internet i industrija video igara filmskoj industriji otimaju dio mlađih gledatelja. Njih se zadnjih nekoliko godina pokušalo, ali i uspjelo privući različitim pustolovnim, fantasy i SF filmovima u nastavcima. Tako su iznimnu popularnost i gledanost imali filmovi o vampirima, smaku svijeta, malom čarobnjaku (*Sumrak saga*, *Igre gladi*, *Kralj prestenova*, *Harry Potter* i drugi). Filmski redatelji i producenti, holivudski i oni nezavisni, otkrivaju potencijal i u starijoj publici. Tako se proizvodi sve veći broj filmova u kojima su starije osobe glavni likovi, a ti isti postižu i dosta dobru gledanost. No, naravno da su najgledaniji, i po zaradi najkomercijalniji filmovi u Americi u 2014. godini i dalje bili SF spektakli i animirani filmovi poput *Čuvara galaksije, Igri gladi, Kapetana Amerika, Lega, Transformera* i drugih.

Pogledamo li popularne filmove među starijom publikom posljednjih godina, zamijetit ćemo raznolikost, ali i odstupanje od najpopularnijih filmova. Starija publika osobito je

uživala u naslovima poput *Kraljevog govora, Crnog labuda, Iris, Kraljice, Jedi, moli, voli* i drugih (David Cox, How older viewers are rescuing cinema, *The Guardian* 2012.). Radi se o filmovima s razmjerno malim budžetima, te stoga ne postoji pritisak za ogromnom zaradom kao kod gore spomenutih *blockbustera*, ali zato ovi filmovi ostvaruju veću šansu da se zarada umnoži nekoliko puta. Holivudskim studijima su takvi projekti postali zanimljivijima i zbog mogućnosti da im se rizik isplati, a ako film propadne na blagajnama, neće se raditi o prevelikom gubitku. Nedosanjani san Hollywooda je napraviti film za publiku svih dobi, a upravo je ljestvicu u tom smjeru pomaknuo animirani film *Nebesa* iz 2009. godine Pixar Studija. Film o starčiću sijede kose koji se kreće pomoću štapa, a bori se poput akcijskog junaka, privukao je respektabilan broj gledatelja u kina. Treba spomenuti kako film *Nebesa* nije usamljeni slučaj animiranog filma u kojem je glavni lik starija osoba. Godine 2011. izašao je španjolski animirani film *Bore* koji pripovijeda priču o korisnicima jednog staračkog doma. Iako bi se činilo kako će animirani film o starijoj osobi biti veliki promašaj, pokazalo se upravo suprotno. Film *Nebesa* zaradio je čak 460 milijuna funti. (Izvor: imdb.com)

No, znači li sve nabrojano kako su se teme i pristup temama vezanima za starije osobe promijenili? Starije osobe možda imaju drugačiji ukus u filmovima od mladih jer žele tople, intimne, ljudske priče temeljene na višedimenzionalnim likovima, no ne želimo li to svi? Britanski Filmski Institut u izvješću navodi kako kino publika iznad 50 godina preferira drame, biografske filmove i mjuzikle (*BFI Statistical Yearbook* 2014.pdf). Pretpostaviti kako starije osobe žele gledati samo filmove o starijim ljudima bilo bi jednako kao pretpostaviti da mlađi gledatelji žele gledati samo 3D i spektakle u nastavcima. Takvo razmišljanje je samo još jedna vrsta *ageizma* o kojem će biti riječi kasnije. I jedni i drugi žele kvalitetne filmove, neovisno o tome radi li se o dramama ili o akcijskim spektaklima.

2.3. Predrasude o starijim osobama i *ageizam*

Najprije trebamo definirati osnovne pojmove starenja i starosti. Perišin i Kufrin u radu *Ageizam u televizijskom mediju na primjeru središnjih televizijskih emisija* definiraju starenje kao *fiziološki proces koji nastupa odmah nakon rođenja. On je zajednički svim ljudima, ne možemo ga zaustaviti, a napreduje različitim intenzitetom.* Starost je pak *normalan fiziološki proces u kojem nastupa opadanje bioloških sposobnosti organizama, a po definiciji UN-a starost nastupa nakon 65. godine* (Perišin, Kufrin, 2009., 30, 31). Kriteriji su kronološka dob (iznad 65. godina), radni status (odlazak u mirovinu) te funkcionalni status (opadanje sposobnosti). Zajednička svim navedenim kriterijima jest činjenica da je starost razdoblje prema kojem se odvija razvoj svakog pojedinca, bez obzira na spol, rasu ili ekonomski status, u koje se ulazi u nekom trenutku.

Filmovi usredotočeni na starenje i starost pojavljuju se periodično u filmskoj povijesti u Hollywoodu, ali i izvan njega. Starije osobe prikazivane su stereotipno što je zapravo odraz kako društvo razmišlja i tretira starije osobe. Koliko puta sam i sama negativno pomislila o *penzićima* koji se guraju da uđu prvi u tramvaj, ili sam ih pak promatrala kroz prizmu nemoći i sažaljenja. U današnje vrijeme, u zapadnjačkim kulturama, još postoje mnoga, pretežno negativna vjerovanja o starenju. Stereotipi su često utemeljeni na nedovoljnom znanju o starenju i iskustvu u odnosima sa starijim osobama. Većina ljudi ne razmišlja o vlastitom starenju, štoviše, izbjegava misliti o tome ili se šali na tu temu. Zbog straha od vlastitog starenja i smrti, najradije bismo da su starije osobe nevidljive i marginalizirane. Kako ne bi bile ignorirane, starije osobe nastoje različitim postupcima (fizičkom aktivnošću, kozmetičkim i kirurškim metodama) ostati zdravima, fizički aktivnima i ravnopravne s mlađima. Nedostatak sijede kose, bora i fizička spremnost tako impliciraju jednu krajnost koju Josephine Dolan naziva *mladoliko starije tijelo*. Starije osobe postaju ciljna skupina reklamnih kampanja osiguravajućih društava, kozmetičke i farmaceutske industrije, putničkih agencija.

Predrasude o starijim osobama toliko su prisutne da i mnogi stariji ljudi vjeruju u njih, što im nepotrebno otežava prilagodbu na starenje. Čak i ukoliko je njihovo osobno iskustvo starenja pozitivno, teško je izbjeći prevladavajući *klinički pogled* na starenje kao propadanje i ranjivost, a na stareće tijelo kao pasivno i nemoćno. Na taj način se stvara druga krajnost – *patologiziranog starijeg tijela*. Josephine Dolan objašnjava Foucaultov pojam kliničkog

pogleda *(clinical gaze) kao susret pacijenta i liječnika pri čemu liječnik traži znakove bolesti i abnormalnosti na tijelu pacijenta temeljeno na prijašnjem znanju o normalnom, zdravom tijelu*. (Josephine Dolan, 2010.) Liječnik na osnovi poznavanja zdravog tijela zaključuje o bolesnom tijelu, odnosno o bolestima, a znanje o zdravlju i zdravom tijelu formira se iz liječničkog diskursa kao zajedničkog dogovora. Mlado tijelo je pri tome zdrava norma, dok je staro tijelo automatski patologizirano kao odstupanje od norme, kao problem, u potrebi za liječenjem. Josephine Dolan dodaje kako klinički pogled reducira starije osobe na njihovo ostarjelo tijelo sa simptomima propadanja i ranjivosti, na zavisnost o stalnoj brizi i njezi, te na ekonomsku ovisnost o sistemu. Teško je ne primijetiti opće prihvaćeno mišljenje o starijim osobama koje su teret društvu, beskorisni i kao takvi su uteg učinkovitosti kapitalističkog sistema. Dovoljno je prisjetiti se nedavnog reklamnog spota mobilnog operatera VIP-a u kojem tinejdžeri izgovaraju sljedeće poruke:

Znam ja zašto vam mi idemo na živce. Zato što smo mi mladi.
A vi niste.

ili

Mi nemamo plan, ko da ste ga vi imali. Sigurno neću raditi
u istoj firmi cijeli život…

Očito je kako navedena reklama podržava stereotipe i predrasude prema starijim osobama te je primjer *ageizma*. Reklamni spot je izazvao niz burnih reakcija, no reklama se i dalje nastavila nomalno emitirati i sigurno je postigla svoj cilj *dizanja prašine*. Samo napomena kako je reklama i nakon negativnih reakcija bila odabrana i prikazana na Danima hrvatskog filma 2014. godine.

Neke od tipičnih **predrasuda o starenju** prema Haysliku i Paneku jesu sljedeće:

- *Ljudi su to sličniji što su stariji.*
- *Stari ljudi postaju senilni.*
- *Starost je doba mira i vedrine.*
- *Stare ljude ne zanimaju spolni odnosi.*
- *Stari ljudi su krutih stavova.*
- *Stari ljudi nisu kreativni ni produktivni.*
- *Stari ljudi teško uče.*

- *Ljudi s godinama postaju ćudljivi.*
- *Stari ljudi su osamljeni.*
- *Stari ljudi su više religiozni* (Despot – Lučanin, Iskustvo starenja – doprinos teoriji starenja, 2003., 21).

Ageizmom [1] (od eng. riječi *age* što znači životna dob, starost) se naziva *stereotipiziranje i diskriminacija određene skupine osoba vezano za njihovu dob. Najčešće se vezuje za stariju populaciju iznad 65 godina. Ageizam* (ili dobizam) *se iskazuje kroz stvaranje negativne slike o starijim osobama, ignoriranje i isključivanje starijih osoba, dikriminaciju pri zapošljavanju te zaštitničko ponašanje prema starijima.* Ageizam ima negativne učinke na zdravlje i dobrobit starijih osoba, a steretipi koje proizvode različiti mediji, od televizije, interneta, reklamne industrije i filma učvršćuju takav diskriminatorni pogled na starije osobe. Pojam *ageism* je prvi put upotrijebio Robert Butler 1969. godine kako bi *opisao proces sistematskog stereotipiziranja i diskriminacije starijih ljudi* (Perišin, Kufrin, 2009., 31).

No nije oduvijek bilo tako. Nekada davno, starije osobe su bile poštovane upravo zbog svoje dobi s kojom se smatralo da osobi donosi mudrost i iskustvo, te su upravo starije osobe zauzimale počasne i poštovane funkcije starješina i čuvatelja tradicije. No, ne smijemo prijašnja vremena gledati kao nediskriminirajuće idilično *zlatno doba* za osobe treće dobi, pogotovo s promjenama koje je donijela industrijska revolucija.

Elizabeth Dozois navodi *pet ključnih trenutaka u povijesti čovječanstva koje su utjecale na spomenutu promjenu paradigme*:

1. **Razvoj tiska**: stariji ljudi gube ulogu čuvara znanja i prenositelja tradicije.
2. **Industrijska revolucija**: budući da se tehničkim vještinama daje prednost pred iskustvom, na starije se gleda kao na ´manje potrebne´ u procesu proizvodnje, postaju 'teret društvu'.
3. **Zajamčena mirovina**: uvođenje zakona o umirovljenju kojim se definira ista dobna granica za sve, bez obzira na njihove individualne sposobnosti, želje ili mogućnosti.
4. **Razvoj medicine**: dolazi do produljenja životnog vijeka te povećanja broja starijih osoba, na koje se počinje gledati kao na ´teret društva´.

[1] U Hrvatskoj se pojam slabo koristi i pojava se slabo proučava, nalazila sam na tekstove koji govore o *ageizmu*, a negdje ga zovu i *dobizam*.

5. **Dobna podjela**: dovela do slabljenja komunikacije među različitim dobnim skupinama (Perišin, Kufrin, 2009., 31, 32).

Danas su, međutim, pozitivni stereotipi o starijima i starenju, kako ih je definirao Erdman B. Palmore *poput mudrosti, ljubaznosti, pouzdanosti, bogatstvu, političkom utjecaju, slobodi, vječnoj mladosti* gotovo u potpunosti zamijenjeni onim negativnim, kao što su: *boležljivost, slabost, ružnoća, umno nazadovanje, gubljenje pamćenja, beskorisnost, izoliranost, siromaštvo i depresija* (Perišin, Kufrin, 2009., 33).

Naravno, filmovi nisu zrcalo društvenog stanja i promjena, ali su odraz društvenih stavova prema starijim osobama.

2.4. Filmovi posrebrenog ekrana i osobe treće dobi kao likovi filmova

Društvena anksioznost oko starosti, pojačana demografskim predviđanjima, tek se treba smanjiti, a odražava se u grupi filmova koje Sally Chivers naziva filmovi posrebrenog ekrana[2] *(Silvering Screen*).

Filmovi posrebrenog ekrana *starenje ne prikazuju kao pozadinsku liniju kako bi se istaknuli zapleti vezani za mladost i mlade likove, već starost i starenje tretiraju kao središnju priču* (Chivers, 2011., Kindle izdanje). Kako Chivers objašnjava, filmove posrebrenog ekrana karakterizira vrednovanje sadašnjosti u odnosu na daleku prošlost, naglašavanje prolaska vremena – česti su prikazi satova, prolazaka godišnjih doba i rođendana u radnji, brakova za cijeli život, ali i prostora – glavni likovi često putuju u tzv. filmovima ceste. U tim filmovima ostarjeli likovi često gledaju unazad, prisjećajući se prošosti, što rijetko rezultira osjećajem osobnog postignuća. *Likovi bi radije ponovno bili mladi, ali pod drugim uvjetima, čineći drugačije izbore* (Chivers, 2011., Kindle izdanje). Chivers naglašava da filmovi posrebrenog ekrana trebaju biti podložni strogoj kritici jer oblikuju i utječu na mišljenje i stav društva prema osobama treće dobi. Također, filmovima posrebrenog ekrana postiže se homogenizacija starenja i starosti, kao pomoću *botoxa*, nameće se društveno prihvatljiv način na koji treba starjeti.

[2] Vlastiti prijevod

Gledajući filmove o starijim osobama primijetila sam da se ponavljaju isti tipovi glavnih junaka. Protagoniste filmova o starijim osobama koji se periodično pojavljuju u već spomenutim filmovima, možemo podijeliti u nekoliko skupina:

1. Zločesti, sebični, naporni i mladima neshvatljivi pojedinci - primjerice u filmovima Franka Capre *Arsen i stara čipka* (1944.) i Etienne Chatilieza *Teta Danielle* (1990.).
2. Ostarjele imućne jake individue koje se u podmakloj dobi bave filozofskim pitanjima o smrti i smislu života kao u *Divljim jagodama* (1957.) Ingmara Bergmana i *Harold i Maude* (1972.) Hala Ashbyja.
3. Nekad uspješne glumice koje su vrijeme i tehnologija pregazili, a prestare su da povrate slavu zbog čega im jedino preostaje da ogrezu u ludilo. Starije žene su tako prikazivane ili u horor pričama, ili kao tople i brižne bakice. Primjerice u filmovima *Sve o Evi* Josepha Mankiewicza (1950.), *Bulevar sumraka* Billyja Wildera (1950), i *Što se dogodilo s Baby Jane? Jane* Roberta Aldricha (1962.).

Likovi starijih osoba možda su se češće pojavljivali kao protagonisti cijelog niza humorističnih serija (*sitcomova*) koji bi čak mogli činiti zasebni žanr. Mi nismo imali priliku gledati velik broj tih serija jer ih naše televizijske kuće nisu otkupile, ali smo njihov reprezentativni broj ipak gledali. Starije osobe u tim serijama podložne su stereotipima koji kod televizijske publike izazivaju smijeh ili češće podsmijeh. Humor u takvim serijama proizlazi upravo iz karakternih mana likova koje se vezuju primarno uz njihovu dob odnosno starost. Likovi poput Alberta u *Mućkama*, Freda Baronea u *Svi vole Raymonda* i Victora Meldrewa u *Jednom nogom u grobu*, te likovi iz serije *Milostiva prije svega* redovito imaju karakteristike *dosadnjakovića s kratkim fitiljem* - senilnost, čangrizavost, zaboravljivost, cinizam pa čak i rasističke ispade. Upravo to što su stari i odrasli u drugim vremenima opravdava ih za takvo ponašanje, no zato će uvijek biti u krivu jer jedino mladost i mlađi likovi mogu biti u pravu.

U ovom radu pokušat ću na odabranim filmovima ispitati na koji način su u njima prezentirane starije osobe. Filmove sam odabrala na temelju osobnih preferencija, ne radi se o reprezentativnom uzorku, već se izbor temeljio na temama koje obrađuju, a tiču se osoba treće dobi. Tematskom analizom tih filmova pokušat ću odgovoriti na pitanja jesu li u njima prisutni elementi *ageizma* odnosno stereotipiziranja osoba treće dobi kao i karakteristike

filmova posrebrenog ekrana kako ih je Chivers definirala. Prvenstveno me zanimaju PRIČA i LIKOVI, dakle teme kojima se ti filmovi bave, načini na koji su te priče ispričane, te uvjerljivost tih priča. Zanima me koliko su likovi i starenje vjerno, a ne tipično prikazani, te jesu li likovi prikazani višedimenzionalno kao rezultat njihovih životnih uvjeta i iskustava, a ne određeni samo svojim godinama. Pokušat ću pronaći i tzv. *protupriče (counter stories)* odnosno priče koje alternativnom naracijom i drugačijim pogledom na starije osobe naglašavaju pozitivne aspekte starenja ili barem realistične reprezentacije starenja i starijih osoba te tako osnažuju i redefiniraju starenje. Stari ljudi pogodni su samo za reklame o ulošcima za inkontinenciju i ljepila za zubne proteze. No, je li to realna slika i postoje li možda ipak filmovi koji se bave drugačijom tematikom? Jesu li zastarjele predrasude poput onih da su starije osobe samo spore, nemoćne i dementne ipak u novijim filmovima napuštene, a likovi starijih osoba su zdravi, aktivni, mudri i osnaženi? Stereotipi i predrasude vezane za dob očito se manifestiraju u našem društvu i u načinu kojim živimo, a reflektiraju se u filmovima koje gledamo, kao proizvodima tog društva.

Kako bih postavila određenu metodologiju u analizi filmskih tekstova o starijim osobama u filmovima, sastavila sam popis znakova i simptoma starenja i starosti, odnosno tema koje se stereotipno vezuju uz starije osobe, te njihove manifestacije, a pojavljuju se u filmovima o starijim ljudima. Dakle, navedene su tipične teme i njihove stereotipne manifestacije, a ja ću pokušati u filmovima koje analiziram pronaći manifestacije i teme koje se odupiru ovakvoj homogenizaciji. Metodologija je inspirirana metodologijom koju koriste autori Margaret Gatling, Jane Mills, and David Lindsay u članku *Representations of Middle Age in Comedy Film: A Critical Discourse Analysis.*

TEME	**MANIFESTACIJE – STEREOTIPNA SHVAĆANJA**
bolest/demencija/Alzheimer	gubitak pamćenja, slabljenje fizičke sposobnosti, smještaj u starački dom, teret i briga supružniku

nostalgija za mladošću/drugačijom mladošću	ponovno proživljavanje događaja iz mladosti, kontaktiranje starih prijatelja, obnavljanje odnosa s obitelji, ispravljanje grešaka iz mladosti, putovanje (*Prije je bilo bolje* – glazba, filmovi…)
evaluacija dosadašnjeg života i proživljenih iskustava	depresija, ljutnja, bijes, frustracija
smrt i smisao života	oduzimanje vlastitog života, pomirenje s vlastitom smrtnošću
ljubav	dugotrajni brakovi, stupanje u romantičnu vezu, zaljubljivanje
seksualnost	seksualna nemoć, seksualna nezainteresiranost

Tablica 1. **Teme i manifestacije – stereotipna treće dobi**

Josephine Dolan u znanstvenom članku *Firm and Hard: Old Age, the 'Youthful' Body and Essentialist Discourses* ističe kako su starenje i starost dosta istraženi u područjima medicine i gerontologije, ali su kao istraživačka područja prilično marginalizirani u društveno-humanističkim znanostima. U popularnoj kulturi za slike i tekstove o starijim osobama također nema mjesta; vidljivo je to u književnosti, filmu, glazbi, medijima i kulturnim studijima. Znanstvenici istraživači implicitno pretpostavljaju da je popularna kultura područje mladih: tijelo u popularnoj kulturi je mlado tijelo, a pitanja reprezentacije koja se tiču identiteta, ideologije, diskursa i moći rijetko se uopće dotiču. Tek kada sam krenula dublje u problematiku otkrila sam velik broj članaka o ovoj problematici, kao i meni nepoznatih filmova o osobama treće životne dobi. Nažalost, velik broj tih članaka, knjiga i filmova meni je bio nedostupan u trenutku pisanja ovog rada tako da sam, mogla bih reći, tek *zagrebala površinu* jednog zanimljivog istraživačkog područja.

3. ANALIZA FILMOVA

3.1. HOROR STARENJA ŽENA na primjeru filmova Hollywooda sredine 20. stoljeća

ŠTO SE DOGODILO S BABY JANE? (1962)

BULEVAR SUMRAKA (1950)

Holllywood dvadesetog stoljeća nije bio posebno milosrdan prema glumicama, a kamoli prema starijim glumicama. Scenaristi nisu pisali uloge za glumice iznad pedeset godina, niti su producenti i redatelji bili osobiti voljni da ih zaposle. Posebno teško je bilo nekadašnjim glumačkim zvijezdama koje su ostvarile uspješne karijere tridesetih godina, ali ih kasnije nisu uspijevale nastaviti. Povremeno bi i odigrale sporedne uloge baka – finih toplih ženica čime se nekadašnje kraljice velikog platna nikako nisu mogle zadovoljiti.

Bette Davis jedna je od najcjenjenijih i najhvaljenijih američkih glumica koja je za svoj glumački rad nagrađena nizom nagrada, između ostalog dvama Oscarima, ali isto tako je filmovima u kojima je nastupala, osiguravala komercijalnu zaradu. Unatoč tome, u svojim srednjim, pedesetim godinama Hollywood ju je odbacio kao prestaru zbog čega se posvetila nastupima na Broadwayu. U časopisu *Hollywood Reporter* iz 21. rujna 1962. godine dala je objaviti sljedeći oglas:

Majka troje djece, 10, 11 i 15 – rastavljena. Amerikanka. Trideset godina iskustva glume u filmovima. Još uvijek pokretna i ljubazna unatoč glasinama. Traži stalno zaposlenje u Hollywoodu (Okušala se na Broadwayu). Preporuke na zahtjev. (Izvor: www.tlcm.com)

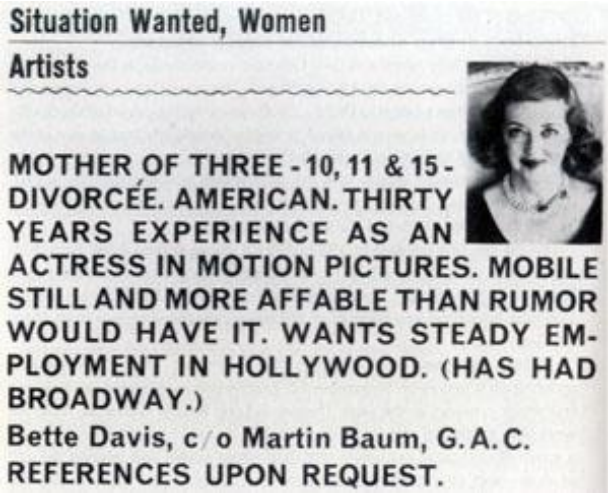
Situation Wanted, Women Artists

MOTHER OF THREE - 10, 11 & 15 - DIVORCÉE. AMERICAN. THIRTY YEARS EXPERIENCE AS AN ACTRESS IN MOTION PICTURES. MOBILE STILL AND MORE AFFABLE THAN RUMOR WOULD HAVE IT. WANTS STEADY EMPLOYMENT IN HOLLYWOOD. (HAS HAD BROADWAY.)
Bette Davis, c/o Martin Baum, G.A.C.
REFERENCES UPON REQUEST.

Holivudska zajednica nemalo se šokirala objavom njezina oglasa, no ona je sama komentirala *kako to nikad ne bi napravila da je bila zaposlena. Učinila sam to kako bih*

ismijala bankare koji odlučuju tko može biti njihov klijent. Ako nam nije dozvoljeno da snimamo filmove, kako će znati možemo li biti njihovi klijenti ili ne? (Izvor: www.tlcm.com)

Davisina karijera u zalasku oživjela je tek ulogom groteskne Baby Jane u psihološkom horor filmu *Što se dogodilo s Baby Jane*?, a slično je bilo i s karijerom Glorie Swanson nakon uloge Norme Desmond u filmu *Bulevar sumraka* iz 1950. godine. Joan Crawford pak nakon uloge Blanche u filmu *Što se dogodilo s Baby Jane?* snima tek nekoliko neuspješnih horora B produkcije i uskoro se povlači iz filmske industrije.

Crawford i Davis bile su velike suparnice u stvarnom životu te je pomalo začudno kako su prihvatile ponuđene uloge u filmu Roberta Aldricha. To je sigurno doprinijelo popularnosti filma i uspješnoj zaradi na kino blagajnama. Bette Davis i Joan Crawford u svojim su pedesetim godinama pristale igrati likove sestara koje su od njih kronološki starije, likove bivše pjevačke zvijezde Baby Jane i bivše glumačke zvijezde Blanche. Kako oba filma prikazuju što se događa iza svjetala pozornice, odnosno u ovom slučaju, iza kamere *(off-screen melodrama)*, tako su se Davis i Crawford, ali i Swanson stavile u poziciju zrcaljenja vlastitih života filmskih glumica sa životima fiktivnih ostarjelih filmskih glumica. Pri tomu su publici dale uvid u svoja lica i tijela koja stare što može dovesti do nemilosrdnih usporedbi s njihovim izgledom u mlađim danima. Publika ne voli gledati nekadašnje zvijezde kako stare i pokazuju simptome starenja poput naboranog lica, opuštene kože, sijede kose. Sally Chivers kaže da se to može tumačiti kao *hrabra odluka, no alternativa je bila naprosto da ostanu bez ikakvih uloga.*

Ove filmove sam odabrala unatoč tome što kronološka dob glumica ne odgovara starijoj dobi, ali glume osobe starije od svoje dobi što je znakovito za temu ovog rada. Također, moglo bi se reći da je nepristajanje na starenje, ali s različitim posljedicama tema oba filma. I Jane i Norma Desmon ne pristaju ponašati se u skladu s godinama što ih vodi do propasti odnosno mentalnog sloma. Čini se kao da je to najveća kazna i strah koji može zadesiti čovjeka, a pogotovo ženu.

U filmu *Što se dogodilo s Baby Jane?* radi se o sado-mazohističkom odnosu dviju sestara koje su nekad bile velike glumačke zvijezde; Jane je kao djevojčica ostvarila vrlo uspješnu karijeru u vodvilju dok je Blanche imala uspješnu filmsku karijeru nakon što se

sestrina ugasila. Kao razmažena djevojčica, Baby Jane se iživljavala nad Blanche i ostatkom obitelji sve dok se nije poremetio odnos snaga, kada Blanche postaje slavnija kao filmska glumica. Njihove živote izmijenit će neobična prometna nesreća u kojoj je auto prikliještio Blanche ostavivši ju paraliziranom od struka naniže. Blanchina karijera incidentom naglo prestaje, a Jane preuzima obavezu brige za sestru iako ju zapravo verbalno i fizički zlostavlja. Kako je uvjerena da je skrivila nesreću, što su studiji navodno zataškali, život ostarjele Jane prolazi u grizodušju, alkoholizmu i iživljavanju nad fizički slabijom sestrom. Kad čuje kako Blanche planira prodati zajedničku kuću, a nju hospitalizirati, ona unajmljuje instruktora pjevanja kako bi oživjela svoju nekadašnju vodviljsku karijeru i tako se financijski osamostalila.

Glavni dio njezinog vodviljskog nastupa je pjesma *Napisala sam pismo Tatici* koju ostarjela Jane često pjevuši ili joj se priviđa da ju pjevuši lutka u njezinom liku Baby Jane. Ona se ne ponaša u skladu sa svojim godinama već regresira u godine kada je bila djevojčica što je posebno uznemiravajuće za gledanje. Njezin fizički izgled pridonosi toj grotesknosti; pomalo ostarjelo i izborano lice dodatno je naglašeno prejakom šminkom, a odjeća i frizura stilizirani su tako da podsjećaju na Baby Jane, odnosno djevojčicu Baby Jane. Navodno je sama Bette Davis predložila da njezin lik treba izgledati kao da nikad ne skida šminku nego samo nanosi nove slojeve. Ovi filmovi ukazuju na što su Bette Davis, Joan Crawford i Gloria Swanson bile spremne pristati kako bi tumačile glavne uloge jer je alternativa bila da ne dobiju nikakve uloge. Iako mlađe od likova koje tumače, one su inzistirale da u filmovima djeluju još starijima, što je u ono vrijeme bilo vrlo riskantno jer tada nije bilo prikladno da starije žene glume glavne uloge.

Jane kao psihički krhka i nestabilna nije u mogućnosti prihvatiti svoje godine i vlastitu starost te se ponašati u skladu s godinama, zbog čega doživljava psihički slom. Neprihvaćanje protoka vremena i godina, vlastitog starenja, simptoma i znakova starenja vodi je ravno u tragediju ili horor. Prema tome, nije horor starjeti već ne prihvatiti vlastito starenje ili da parafraziram Sally Chivers, *čudovište nije žensko tijelo koje stari i prolazi kroz promjene, već žensko tijelo koje to odbija prihvatiti* (Chivers, 2011., Kindle izdanje). Ista tema provlači se i u filmu *Bulevar Sumraka* u kojem, također, nekad uspješna glumica Norma Desmond, ali u nijemim filmovima, pokušava revitalizirati svoju karijeru. Osim što je ostarjela, i ona kao i Jane Hudson ne razumije da je prolazak vremena donio i promjenu tehnologije kojoj se ona ne uspijeva prilagoditi. Kako ne prihvaća promjene koje joj je donijelo vlastito starenje, tako

ne prihvaća promjene u filmskoj umjetnosti i industriji, a koje je donijela pojava zvuka. Norma i dalje živi u prisjećanjima na bolju prošlost gledajući svoje stare nijeme filmove ili čitajući lažnu poštu obožavatelja, odbijajući prihvatiti da je ostarjela i odbačena.

Norma planira grandiozni povratak na velika platna glavnom ulogom koju će ona sama sebi napisati jer jedina zna kakva bi uloga trebala biti. Igrom slučaja, u njezinu kuću zabunom navraća scenarist Joe kojeg unajmljuje da joj pomogne napisati scenarij kao *pisac iz sjene.* Unatoč tomu što vidi da scenarij nije dobar, Joe je bez novaca te prihvaća posao. Paralelno s poslovnom suradnjom, oni postaju ljubavnicima na što Joe pristaje također zbog koristi, te kasnije pod Norminom prijetnjom da će počiniti samoubojstvo. Kako bi *zasjala* ispred kamera, Norma prolazi kroz čitav niz kozmetičkih tretmana za uljepšavanje i pomlađivanje kako bi djelovala privlačnom i mladom. I u *Bulevaru sumraka* i u filmu *Što se dogodilo s Baby Jane?* koriste se motivi zrcala i odraza na sličan način. Jane Hudson zaneseno pjevuši pjesmu iz vodvilja svojoj lutki čiju mašnu nosi na glavi sve dok ne ugleda svoj odraz u zrcalu. Odraz stare Baby Jane toliko ju zaprepasti da počne vrištati od očaja. Norma Desmond pak prije razgovora sa Joeom ugleda u zrcalu svoje lice polijepljeno različitim kozmetičkim trakama i u trenu užasa ih po skida sa sebe. U tim trenutcima one se suočavaju sa svojim stvarnim odrazom starijih osoba, u stanju su tada vidjeti se kakvima zaista jesu. Jane vidi ostarjelu i grotesknu Baby Jane, i u svojoj dječjoj nemoći preneraženo prekriva svoje staro, izborano lice. Obje samo tada eksternaliziraju autoritet društvenog pogleda na starije osobe dok inače nastoje sakriti svoje godine i poništiti svoje *stareće* tijelo. Norma svoje godine nastoji poništiti i mlađim ljubavnikom kojeg ucjenama pokušava zadržati iako zna da njegovo srce pripada djevojci mlađoj od nje. Treba spomenuti da ta mlađa djevojka u jednoj sceni priznaje Joeu kako su je studiji natjerali da operira nos, no s obzirom da je to učinila vrlo mlada, njezino pokoravanje holivudskom kanonu ljepote je samo šašava odluka dok je Normino odbijanje vlastitog starenja tretirano kao izraz poremećene ličnosti. U jednoj sceni Joe joj govori i na neki način upozorava: *Norma, imaš pedeset godina. Odrasti! Nema ničeg tragičnog u tome što imaš pedeset godina. Osim ako ne pokušavaš imati dvadeset i pet!* Naravno, Normino psihotična želja da bude mlađa kako bi povratila staru slavu vodit će ka njezinom živčanom slomu i konačno ubojstvu Joea.

Lik starije sestre Blanche u *Što se dogdilo s Baby Jane?* u sebi nosi dvostruki horor, osim što je ostarjela, ona je i fizički hendikepirana i kao takva ovisna je o Jane. Ona nije kao Jane opsjednuta prošlošću i ne želi se vratiti u mladost ili djetinjstvo kao Baby Jane. Blanche

tako ima karakteristike koje nisu slične onima Jane i to zato da bi se Baby Jane gledateljima učinila još strašnijom. Blanche je sve ono što Jane nije, barem nam se tako u početku čini. Ona gleda reprize svojih filmova i veseli se pohvali i pismima obožavatelja, ali to nije opsjednuto kao što to čini Jane. Čini se da nju ne zamara prolazak vremena, nije okupirana ispravljanjima grešaka iz prošlosti i ne zapada u depresivna ili manična stanja kao njezina sestra. Blanche prihvaća svoje starenje kao prirodni proces, pa čak i vlastitu invalidnost koju ne može promijeniti, iako je očito da se iza nje krije sva nesreća sestrinog odnosa. Naravno, to nam se čini na prvi pogled.

U posljednjoj sceni koja se odvija na plaži, sve djeluje nekako djetinjasto bezbrižno. Blanche leži zamotana u deku izgladnjela i na umoru, dok se Jane u stanju mentalnog rasapa nakon ubojstva kućne pomoćnice ponaša kao dijete u pješčaniku nesvijesna Blanchina stanja. Igra se kanticom i pijeskom, te se lopta s nekom djecom. Ponaša se i govori kao djevojčica toliko nesvijesna realiteta u kojem se trenutno nalazi. U jednoj od najupečatljivijih scena u filmu, Blanche priznaje Jane kako nije ona skrivila njezinu nesreću već je Blanche ta koja se nalazila iza volana i krenula pogaziti Jane, no ona se izmakla, a Blanche je ostala paralizirana od sudara automobilom u željezna ulazna vrata. Neki filmski kritičari smatraju da je ovo priznanje neistinito te da ga je Blanche izrekla kako bi iznudila Jane da joj donese hranu i tako joj ipak spasila život. Meni se uvjerljivijim čini da je rečeno ipak istina umjesto da Blanche pristaje igrati dvostruku žrtvu, najprije kao invalid, a onda na kraju lažnim priznanjem kojim prihvaća krivnju i prikazuje se kao dvostruka žrtva. Vjerojatnije mi se čini kako je i Blanche mučiteljica koja je Jane uništila život puštajući je da živi s osjećajem krivice za nesreću koju nije skrivila. Kako bilo, publici se ostavlja donekle otvorenim da sama odluči.

U završnoj sceni kada Jane presretnu policajci, a oko nje se okupi mnoštvo ljudi, ona konačno dobiva publiku te u svojevrsnom transu zapleše uz nedijegetsku muziku iz vodvilja. Njena regresija je potpuna, njena psihoza je konačna. Slično završava i *Bulevar sumraka*; nakon što Norma ubije Joea, a na mjesto zločina stignu policija i novinari, Norma izlazi pred policiju tek nakon što se upale kamere i rasvjeta, tako potvrđujući Norminu psihozu o filmskom setu koji je toliko priželjkivala.

Oba filma simptomatična su za odnos Hollywooda polovice dvadesetog stoljeća prema starijim glumicama i likovima starijih osoba na filmu. Starije glumice marginalizirane su tako što im je dopušteno tumačiti tek sporedne uloge, a kada i ako dobiju priliku tumačiti glavne

uloge, onda se tu najčešće radi o bolesnim, fizički osakaćenim, gluhim, dementnim i psihički bolesnim likovima. Zanimljivo bi bilo istražiti koliko se to danas izmijenilo, odnosno, jesu li holivudske ikone poput Meryl Streep i Diane Keaton ili pak britanske istaknute glumice poput Helen Mirren, Judi Dench i Maggie Smith, utjecale na tu moguću promjenu.

3.2. STARIJE OSOBE NA CESTI U POTRAZI ZA SMISLOM

GOSPODIN SCHMIDT (2002)

NEBRASKA (2013)

PRAVA PRIČA (1999)

Glavni protagonist filma *Gospodin Schmidt* redatelja Alexandera Paynea, primjerak je tipičnog prosječnog Amerikanca. Živi u manjem gradu u kući sa suprugom s kojom je u braku 42 godine, čitav radni vijek proveo je u istoj osiguravajućoj firmi, nikada nije prevario suprugu i sve što je nastojao je biti dobar suprug i otac svojoj kćeri. Već na samom početku filma saznajemo o temi filma kada Schmidtov kolega na zabavi održi zdravicu svom prijatelju. Njegove riječi ukratko sažimaju dvojbe i strahove šezdesetšestogodišnjeg glavnog lika:

> *Znam nešto o mirovini. Želim ti reći glasno, da svi ovi balavci mogu čuti: svi ovi pokloni baš ništa ne znače. Ni ova večera baš ništa ne znači. Zdravstveno osiguranje i mirovina baš ništa ne znače ... Ono što zaista nešto znači je spoznaja da si život posvetio nečem značajnom, da si produktivan i radiš za dobru firmu ... Da podižeš dobru obitelj, imaš dobru kuću, da te zajednica poštuje, da imaš divna, trajna prijateljstva. Da se na kraju karijere čovjek može okrenuti za sobom i reći: 'Uspio sam, obavio sam posao'. Onda može otići u mirovinu ovjenčan slavom i uživati u bogatstvu daleko većem od novca. Svi vi mladi, dobro pogledajte vrlo bogatog čoveka.*

Pri kraju govora supruga Schmidta nježno potapša po ruci, a kamera lagano kreće prema njegovom licu koje ne djeluje previše uvjereno u izgovorene riječi. Nedugo nakon

toga, on se ispričava i odlazi na šank popiti piće sam u miru, što dodatno podcrtava njegove buduće sumnje i strahove.

Zahvaljujući višku vremena odlaskom u mirovinu, Schmidt ubrzo shvaća vlastitu prosječnost. Na poslu je olako zamijenjen mlađim kolegom koji zapravo po njegovom mišljenju nije dovoljno stručan, otkriva kako mu najbolji prijatelj baš i nije najbolji s obzirom da je imao aferu s njegovom suprugom, a kći mu je jednako prosječna kao i on iako svim snagama odbija to prihvatiti. Schmidt je zapravo zaprepašten saznanjem koliko je malo utjecaja njegov život imao na druge ljude, odnosno na svijet. U takvom sjetnom raspoloženju, dok nezainteresirano mijenja televizijske programe, Schmidtu za oko zapne poziv humanitarne organizacije za sponzorstvom malog dječaka Ndugu u Africi. U očima bijelog povlaštenog muškarca, Ndugu je taj koji je siromašan i napušten, te Schmidt odluči pomoći mu sponzoriravši ga sa 72 centa dnevno. Schmidt mu piše pisma u kojima mu se povjerava bez zadrške, izbacujući frustracije iz sebe i taj ispovjednički *voice-over* će se provlačiti kroz ostatak filma. Schmidt mu se tako žali na svoje godine, bore i vene na nogama, dlake u ušima, odnosno na tipične simptome starosti. Povjerava mu kako je mislio da će postati netko, da će biti poznat i bogat, ali je sve krenulo u drugom smjeru i to više ne može promijeniti. Dakle, prisutne su tipične značajke i simptomi starenja koje vezujemo uz stare ljude.

Schmidt se tuži i na suprugu pa se pita: *Tko je ova starica koja živi u mojoj kući?* Također ističe i njezine tipične simptome starosti; fizičku ostarjelost praćeno snimkom njezinog mlohavog pazuha, prigovaranje i nedopuštanje njemu da izrazi svoju misao (iako zapravo on prekida nju) te poništavanje njegove muškosti (ne dopušta mu da obavlja nuždu stojećki). Sve su ovo ponovno tipične značajke dugotrajnih brakova kako smo ih navikli generalizirati. Između dugogodišnjih supružnika ne postoji više nikakva bliskost dvoje ljubavnika, ili uopće mogućnost fizičkog ispoljavanja te bliskosti. Često su spolni odnosi kod starijih likova tretirani kao nepostojeći, a oni kao aseksualne osobe. Postoji doduše jedna scena u kojoj Schmidt pokuša poljubiti suprugu novostečenog poznanika i na taj način redatelj pokazuje kako Schmidt ipak ima želju, ali je ona nestala u dugogodišnjem nezadovoljavajućem braku. Zapravo će Schmidt na putovanju povratiti i dio svoje muškosti što mu je brakom bila uklonjena, a to će potvrditi scenom u kojoj će konačno nuždu obaviti stojećki.

Schmidtovi su u mirovini planirali proputovati Ameriku kamper vozilom, što je već opće mjesto u filmovima o starijim ljudima u mirovini u Americi. Nakon što mu supruga iznenada umre od srčanog udara, Schmidt još jače osjeća gubitak identiteta zbog čega zapada u depresiju. Odlazak u mirovinu i gubitak bračnog druga stresni su događaji za stariju osobu i Schmidt ne zna kako se nositi sa tim promjenama. Film prikazuje realitet starijih osoba bez omalovažavanja ili ismijavanja starijih ljudi i ukazuje kako se suočiti sa izazovima u poznijim godinama života. Kada Schmidta spopadne bijes nakon što sazna da mu supruga nije bila vjerna, on odlučuje biti proaktivan, sjesti u svoj kamper i krenuti na put.

Iz pisama koja šalje Ndugu saznajemo i kako je od svoje kćeri očekivao puno više te da nije zadovoljan izborom njezina zaručnika, prosječnog prodavača vodenih kreveta. Glavni lik očito prolazi kroz fazu (pre)vrednovanja svog života i neutješan je što nije vodio smisleniji život. Schmidt nema osjećaj osobnog postignuća, a kada bi ponovno mogao biti mlad, učinio bi sasvim druge izbore. Kada postane svijestan da ne može promijeniti svoje odluke i svoj život, on odlučuje barem kći sačuvati od njezinog krivog izbora da provede jedan prosječan život, s čime je ona, barem se tako čini, sasvim zadovoljna. Tada to postaje film ceste o čovjeku u potrazi za odgovorima i smislom.

Spomenula sam ranije kako su glumice Davis, Crawford i Swanson u gore analiziranim filmovima tumačile uloge koje su se prilično podudarale s njihovim stvarnim životima dok u ovom slučaju Jack Nicholson odustaje od svog manirizma tumačenja sličnih uloga i uskače u cipele jednog po ničemu posebnog starijeg muškarca. Nicholsonov manirizam tumačenja sličnih tipova koji se temelje na njegovom vlastitom liku i životu je nešto na čemu je izgradio karijeru. Nicholson je tumačio čitav niz čudaka i pomaknutih likova čime je kroz godine počeo kopirati samog sebe. Ovom ulogom napravio je određeni pomak od tih likova jer gospodin Schmidt je sve što on nije; nije poseban, nije slavan, nije čudak i nitko mu ne zavidi. Uspoređivanje Nicholsona i Schmidta pridonijelo je popularnosti filma jer su gledatelji dobili priliku vidjeti sve one karakteristike ostarjelog glumca koje inače skriva kako se njegova muškost ne bi narušila. Ovog puta se nije mogao sakriti iza vječite fasade šarmantnog zavodnika i otkačenjaka. Tako u ovom filmu Nicholson nosi smiješnu frizuru kojom pokriva vidljivu ćelavost, muči ga ukočena kralježnica, lice mu je naborano, koža opuštena, a i sam Schmidt ne može vjerovati da je to doista on.

No, više od vlastite starosti, Schmidt zazire od starijih žena. Tako se majka kćerinog odabranika koju tumači Kathy Bates u jednoj sceni pojavljuje gola na svega par sekundi. Ona mu se pridružuje u jacuzziju pri čemu skida svu odjeću sa sebe, a Schmidt je zaprepašten njezinim potezom. Kada mu fizičkim dodirom nagovijesti da bi nešto moglo da se dogodi između njih dvoje, Schmidt iskoristi priliku da pobjegne iz kade. Kako se ne radi o mladom skladnom tijelu, nego o tijelu sa svim dokazima starenja; opuštenošću kože, naboranosti i debljini, gledateljima Schmidtov strah pred takvim tijelom izaziva komičan efekt. Schmidt je takvim prizorom užasnut, a i gledatelji na sebe preuzimaju njegovu reakciju i mogu to razumjeti. Dakle, ženino ostarjelo tijelo je i odbojno i odvratno istovremeno. Iako smo okruženi slikama starijih ljudi u reklamnim kampanjama, filmovima i serijama, pogled na golo stareće tijelo nam izaziva refleks odvraćanja tog pogleda. Staro i stareće je tolerirano sve dok je uljepšano, pofarbano, našminkano i botoxirano. Nedavno sam pročitala kako je redatelj Ulrich Seidl za završni dio svoje trilogije *Raj: Ljubav* (2012.) imao poteškoće u pronalaženju profesionalne glumice starije od 50 godina koja bi bila *autentična.* To je značilo da se *nije smjela uklapati u ideale ljepote, što znači da bude deblja, a da pristane pojaviti se gola u filmu*. Glumicu su pronašli tek nakon godine dana potrage što nije neočekivano, a Seidl je sam izjavio da je to bila *čista sreća* (*Raj: ljubav, promo materijal filma za službenu konkurenciju Festivala u Cannesu,* www.festival-cannes.com).

Na putovanju Schmidt prolazi kroz transformaciju putem novih iskustava koja doživljava sad kao penzioner i udovac. On se polako osnažuje i dobiva novi smisao i miri se sa novonastalom situacijom. Nakon što ne uspije zaustaviti kćerkino vjenčanje, vraća se kući. U monologu na samom kraju direktno ispovijeda svoj strah o tome *kako njegov život neće ostaviti nikakav trag. Nakon što umre, kao i svi koji su ga poznavali, bit će kao da nikada nije niti postojao.* Film završava primitkom pisma i crteža koje mu je poslao dječak Ndugu. Dječji crtež prikazuje malu i veću ljudsku figuru kako stoje držeći se za ruke pod suncem. Svako pismo koje je Schmidt pisao bilo je čin katarze za Schmidta, no trud dječaka da mu napravi crtež s obzirom da još ne zna pisati, izazove kod Schmidta najprije suze, a zatim i osmijeh. Čini se da je Schmidt konačno dobio osjećaj da je nekome važan i da je nešto promijenio. Znakovito je da je to baš maleni dječaćić Ndugu.

U filmu *Prava priča* redatelja Davida Lyncha, glavni lik Alvin Straight također je usamljeni sedamdeset i nešto godišnjak koji kreće na putovanje kako bi posjetio brata koji je doživio srčani udar, a davno ih je razdvojila neka sada već zaboravljena svađa. Straight živi sa

kćeri koja je pomalo mentalno zaostala, a kako on ne može voziti zbog lošeg vida, a i tako ne posjeduju automobil, on kreće na put na staroj kosilici. Film započinje Alvinovim padom u kući nakon kojeg mu liječnik pobroji različite zdravstvene tegobe povezane sa starošću; slabi kukovi i loš vid moguće povezan s dijabetesom, a zbog kojega više neće smjeti sjesti za volan. Kada mu ponude hodalicu da lakše hoda, Alvin panično zatraži još jedan štap. Osjećaj mogućeg gubitka kontrole i autonomije života vjerojatno će ga dodatno motivirati da se odvaži krenuti na put. Kada mu prvi pokušaj putovanja nakon kvara na kosilici propadne, uporni starac kupuje drugu i pokušava ponovno. Straight je šutljiv i sjetan lik, a kada progovori, kaže to jednostavno, a niti jedna riječ nije izgovorena isprazno. Film se temelji na istinitoj priči koju je otkrila Lynchova montažerka Mary Sweeney, a glavnog lika tumači Richard Farnsworth. Opet je potrebno povući paralelu sa životom glavnog glumca koji je nedugo nakon snimanja izvršio samoubojstvo. Farnsworth je bolovao od karcinoma i za vrijeme snimanja je prema riječima njegove kćeri trpio snažne bolove. Fainsworth tumači lik koji je svjestan da mu nije preostalo mnogo vremena kako bi ispravio grešku iz prošlosti i ponovno se zbližio s bratom. Istovremeno, Fainsworth se i sam borio s vremenom i vlastitom smrtnošću.

Podozrivost i podsmijeh s kojima slučajni namjernici tretiraju putovanje starčeka na kosilici upravo ukazuju na različite manifestacije ageizma. Najprije su njegovi poznanici sumnjičavi prema pozitivnom ishodu njegovog putovanja, a kasnije ga dva brata automehaničara pokušaju preveslati za novce nakon što poprave njegovu kosilicu. Straight je odlučan da putovanje završi na svoj način, pod svojim uvjetima i svojim tempom. On odbija usluge dobrih namjernika, želi platiti čak i za telefonski poziv, ne želi nikome ostati dužan jer zna da to nikako neće moći ili neće stići vratiti. Iako ga većina isprva doživljava *starom budalom (old fool)*, on uspije stići na cilj i posjetiti svog brata s kojim će sjesti i šutke promatrati nebo i zvijezde. Dakle, iako zbog svojih godina izaziva sumnje kod ljudi, on nije nimalo nemoćan, senilan i izgubljeni starčić već mudar i blag čovjek s određenim ciljem. Naravno, on se s malom kosilicom mora skloniti s ceste kad prolaze veći kamioni; on je sporiji i manji od svih ostalih, a u jednom trenutku skoro doživi nesreću, međutim svojim putovanjem Straight nadilazi sve prepreke i ne podilazi nametnutim konceptima starenja.

Kada ga grupa biciklista presretne, a on im se kasnije pridruži na kampiranju, jedan od biciklista ga upita postoji li barem nešto dobro kod starenja. Straight ne odgovara ništa pozitivno no kad ga upitaju što je najgore kad si star, Alvin odgovara: *Najgora stvar kod*

starosti je prisjećati se mladosti. Znakovito pogleda momka koji ga je to pitao, no ništa dalje ne komentira. Kada se kasnije povjerava neznancu, također svom vršnjaku, saznajemo da Straightova mladost i nije bila idilična. Kao snajper u ratu, slučajno je, misleći da je neprijateljski vojnik, upucao kolegu vojnika. Očito je da Straight tu priču nikome nije ispričao i da je sada osjetio kako je trenutak da ju s nekime podijeli. Straight nije ciničan i pasivno agresivan tip poput Schmidta, on nema težnju ostaviti svoj pečat niti smatra da nije dovoljno učinio. No, ako bi brisao nešto iz svoje prošlosti, to bi sigurno bio ovaj nesretan događaj. Straight želi popraviti odnose sa dragim ljudima, prije svega s vlastitim bratom, dok Schmidt želi popraviti vlastiti dojam o sebi. Oboje u sebi nose određena žaljenja, ali i neke želje zbog čega kreću na potragu u kojoj bolje upoznaju sebe i ljude koji ih okružuju.

Alvinu Straightu bi se u toj potrazi lako mogao pridružiti drugi lik iz Payneovog recentnijeg filma, Woody Grant iz *Nebraske* iz 2013. godine. Woody je starac koji nekoliko puta kreće sam pješice na put kako bi pokupio milijun dolara, a za koje misli da je osvojio na nagradnoj igri. Obitelj ga doživljava kao smušenog i dementnog starca kojeg bi najradije smjestili u dom i tako se riješili brige za njega. Iako sin zna da je nagrada samo smicalica, on pristaje odvesti oca i iskoristiti to vrijeme za druženje s ostarjelim ocem. Zadržavaju se u očevoj rodnoj Nebrasci gdje se druže s obitelji, a nakon što saznaje neke stvari iz očeve prošlosti, sin bolje upoznaje i razumije svog oca.

Payne se i ovdje bavi sličnim temama starenja, prisutan je motiv putovanja, u ovom slučaju oca i sina, traženje smisla i pomirenje sa životnim uspjesima i neuspjesima. Woody se na svom putovanju susreće sa niz predrasuda koje društvo ima prema starim ljudima, a gledatelj to doživljava kroz oči njegovog sina. Film na realističan način daje kritiku *ageizma* i pokazuje čitav dijapazon stavova prema starenju i starijim ljudima. Zanimljivo je da Payne ovdje daje uvjerljiviji prikaz stereotipiziranja starijih ljudi jer ukazuje na to da zlostavljači mogu biti upravo stariji ljudi. Mariah Malone i Brad A. Meisner u članku *Nebraska: Oscar Winning Representations of Aging and Older People* izdvajaju nekoliko manifestacija ageizma s kojima se Woody susreće. Verbalno i emocionalno ga uvredama na račun dobi ili mentalnog stanja časti supruga pa ga tako zlostavlja riječima: *tvrdoglav kao mazga*, *glupan* (*dumb cluck*) i predlaže da ga se smjesti u dom. Meisner i Malone naglašavaju kako njezino ponašanje prema suprugu proizlazi iz vlastitog straha od starenja s kojim se ona mora uspješnije ili neuspješnije nositi. Primjer *ageizma* je i gubitak kontrole i autonomije koji Woody doživljava jer ne smije voziti automobil. Na samom kraju filma, sin mu predaje volan,

a kako je Woody i sam počeo sumnjati u vlastite sposobnosti, on nesigurno pristaje, no kasnije ga vidimo kako sjaji od ponosa i sreće. Prisutna je i infantilizacija starijih ljudi jer se Woodyja tretira kao da je degradirao na stupanj malog djeteta koje tek upoznaje svijet. Članovi njegove obitelji, kao i nepoznati ljudi često pričaju o njemu pred njim kao da on nije prisutan, ili za njega donose odluke kao da on više nije sposoban sam odlučivati. Još jedno uvriježeno mišljenje o starijim ljudima je da nisu seksualni i da zbog godina nemaju seksualnu želju i nemaju spolne odnose. Naravno da može biti takvih slučajeva, ali generalizirati za sve starije ljude sigurno ne može točno. U *Nebrasci* Payne prikazuje Woodyja i Kate kao osobe s normalnom seksualnošću koji su sada samo ostarjeli, tako Kate na grobu potencijalnog ljubavnika diže suknju i *pokazuje što je on mogao imati*, a saznajemo i kako je Woodyju u seksualnom smislu dozvolila puno više nego njegova bivša djevojka. Kad ga sin upita zašto su mu se roditelji oženili i imali djecu, Woody ispaljuje: *Ja sam želio ševiti, a tvoja je mama Katolkinja, pa ti sam zaključi*. Takvih duhovitih replika i scena u kojima Payne ismijava stereotipe o starijim ljudima ima na više mjesta u filmu. Likovi su često puni mana, zanovijetala, sebičnjaci, senilni, ali na kraju se upravo zbog toga pokažu kompleksnima i uđu nam *pod kožu* upravo kako i očekujemo od takvih višedimenzionalno napisanih i odigranih likova. Netko može pomisliti da se Payne izruguje svojim likovima; starcu koji je pogrešno uvjeren da je osvojio milijun dolara ili Schmidtu koji je usredotočen samo na sebe, no Payne (kao i Lynch) to čini dobronamjerno, duhovito i s dozom ironije, upravo kakvi su i njegovi likovi. Individualci koji su sklop svojih životnih iskustava, susreta, loših i dobrih događaja, a nisu određeni samo brojem svojih godina.

3.3. LJUBAV I SEKSUALNOST STARIJIH OSOBA: POSLJEDNJI TABU

NOĆNI BRODOVI (2012)

NA DEVETOM NEBU (2008)

Kada se zaljubiš kao tinejdžer ili u svojim dvadesetima, misliš da je tako baš trebalo biti, jer vidiš da se to događa i drugima oko tebe u tim godinama. No, kad ti se dogodi da se zaljubiš u šezdesetim ili sedamdesetim godinama, onda stvarno pomisliš da si *na sedmom nebu*, da jedino vas dvoje *lebdite na oblacima*. Upravo to se dogodilo protagonistima filmova *Na devetom nebu* Andreasa Dresena *i Noćni brodovi* Igora Mirkovića. Prvi film te naglo i neočekivano uzdigne na oblake i onda treskom spusti na tvrdo tlo, a drugi nikako da dosegne te oblake iako se silno trudi.

Već u petoj minuti filma *Na devetom nebu*, a prije naslova filma, vidimo Ingu i Karla kako se valjaju goli na podu u njegovoj sobi pod dnevnom svjetlošću i prepuštaju seksualnom užitku. Bez uljepšavanja, skrivanja ili predigre, dvije osobe sirovo zadovoljavaju svoje seksualne pobude i pritom se smiju. Ništa ne bi bilo neobično u toj sceni da se zapravo ne radi o jednoj šezdesetsedmogodišnjakinji i jednom sedamdesetšestogodišnjem muškarcu. Ono što jest čudno je da seks starijih osoba još uvijek doživljavamo kao tabu temu, a filmove koji scene seksa između starijih osoba prikazuju na realističan i vjeran način – kontroverznima. Posljednjih nekoliko godina u Hollywoodu su vrlo popularne romantične komedije o zaljubljivanju sredovječnih i starijih osoba poput *Ljubav nema pravila* iz 2003. godine sa Diane Keaton i Jackom Nicholsonom i *Previše je složeno* iz 2009. godine sa Meryl Streep i Alecom Baldwinom. No, u tim filmovima i kada postoje scene seksa, one su obično prikazane na šaljiv i duhovit način, kao da je seks neka smiješna stvar koje se treba sramiti, pogotovo u tim godinama. U europskom filmu redatelji su nešto hrabrije i otvorenije pristupali toj tematici pa se starije osobe ne prikazuju uvijek kao aseksualna bića.

Glavna protagonistica filma *Na devetom oblaku* Inge je u sretnom i skladnom braku s Wernerom preko 30 godina. Dvoje supružnika vode ispunjen život, međusobno se podržavaju u svojim hobijima; on sluša zvukove vlakova sa ploča, a ona pjeva u zboru i radi kao krojačica. Skupa se vole voziti vlakom bez cilja i promatrati krajolik uz prugu ili pak voditi ljubav. Inge nije nezadovoljna i nesretna u braku i ne razmišlja o propuštenim prilikama, ne želi promijeniti odluke koje je donijela, nema nikakvih žaljenja. Kao što kasnije sama kaže;

ona to nije htjela, ali dogodilo se, osjetila je leptire u trbuhu, zaljubila se u drugog muškaca. Film počinje uskim planovima, detaljem peglanja Karlovih hlača, te krupnim planom njezinog lica. Kamera je uvijek blizu kako bismo vidjeli sve promjene kroz koje Inge prolazi, a manifestiraju se na njezinom licu. Ona odluči Karlu osobno dostaviti hlače, a za svega par minuta njih dvoje sa sebe skidaju svu odjeću i prepuštaju se seksualnim užicima poput dvoje tinejdžera. Iako će pokušati oduprijeti se osjećajima prema Karlu, ona se ipak upušta u izvanbračnu vezu riskirajući da povrijedi supruga i uništi brak. Kad aferu prizna kćeri, ona joj savjetuje da uživa, ali neka ništa ne kaže Werneru, neka prešuti. Inge ipak ne može izdržati život s Wernerom u laži i sve mu priznaje.

Ovaj film sam odabrala za analizu jer se u njemu ne pojavljuju teme i manifestacije koje se tipično povezuju sa starijim sobama. Film *Na devetom nebu* obrađuje teme ljubavi i zaljubljivanja i vjernosti u braku. Postoji mala epizoda kada Inge i Werner posjećuju njegovog oca u staračkom domu koji je u kolicima i dementan te Werner nakon toga kaže Inge: *Ako ikad završim kao moj otac, ubij me u šumi.* To je jedini put da vidimo negativnu stranu starosti i osjećamo prisustvo smrti koja je neminovna za sve. Inge doživljava strast i tjelesnu privlačnost za koje smo skloni misliti da se događaju samo mladim ljudima. Redatelj također ne sakriva njihova nesavršena tijela, ostarjelu kožu i staračke pjege, njihove spolne organe, svi likovi su opušteni sa vlastitim tijelom i u više scena se pojavljuju goli. Scena u kojoj se Werner pojavi u prolazu na hodniku gol. jer se upravo sprema za kupanje daje nam naslutiti razinu povezanosti i opuštenosti između dvoje supružnika. U jednoj sceni Inge stoji pred ogledalom i promatra svoje tijelo, a scena nas podsjeća na filmske scene u kojima tinejdžerke promatraju svoje tijelo koje tek dostiže seksualnu zrelost i u njoj ima nešto tako istovremeno lijepo i tužno.

Nakon što Inge izjedana krivnjom Werneru ipak prizna nevjeru on će, u stanju šoka zbog izdaje nakon 30 godina zajedničkog života, nju najprije verbalno, a zamalo i fizički napasti. *Ponašaš se poput djeteta, jesi li ti to postala senilna?,* izderat će se Werner vrijeđajući je upravo na temelju starosti kako bi pokazao da joj takvo ponašanje ne priliči. Inge mu odgovara: *Što moje godine imaju s time? Kakve veze ima imam li 16 ili 60 ili 80*? I doista, kakve veze godine imaju s ljubavlju, zaljubljenošću i seksom? Sve dok ćemo starije ljude tretirati kao da se ne mogu iznova zaljubiti i uživati nesputano u seksu do tada moramo isticati ovakve rijetke primjere realističnog prikaza ljubavnih odnosa starijih ljudi.

U svom drugom kratkometražnom filmu *Inkasator* iz 2009. godine, redatelj Igor Mirković dotakao se tema starosti i predrasuda, kada je snimio filmsku priču o starom bračnom paru koji ne želi otvoriti vrata inkasatoru zato što je - crnac. Likove osoba treće životne dobi postavio je za glavne protagoniste i svog dugometražnog prvijenca *Noćni brodovi* iz 2012. godine. U filmu se dvoje staraca, stanovnika zagrebačkog staračkog doma zaljubljuju, ali ne na prvi, nego na zadnji pogled i skupa odlaze u avanturu za koju od samog početka znaju da je iluzorna. Jakov je ispočetka mrgudan i zatvoren, tek je stigao u dom zbog zdravstvenih tegoba i samo želi otamo otići. Helena je pak nježna i draga i ona se njemu prva obraća misleći da je on njezina prva ljubav koji je nekad davno otišao na brod jer se ona nije pojavila kako su se dogovorili. Kada Jakov konačno prihvati priču za koju ne možemo biti sigurni je li istina ili ne, njih dvoje zaplovit će na tom brodu romantike i zaljubljenosti. Oni će se iskrasti iz doma i poput dvoje tinejdžera pobjeći će preko balkona kako bi skupa otputovali u Italiju. S jedne strane to je lijepa i nježna priča o zadnjoj ljubavi, o dvoje ljudi koji se ponovno pronađu i zaljube jer je to *sudbinski tako moralo biti*. S druge strane, sve djeluje nekako iluzorno i naivno, pomalo infantilno s obzirom da ni Helena ni Jakov nemaju novaca, ili ona pak naivno vjeruje da ih Jakov na temelju svoje davne glazbene karijere može dovesti do Italije. Od početka znamo, dok Helena ne zna, kako Jakov ima ozbiljnih problema sa zdravljem pa tako naslućujemo propast njihovog plana. Oni kreću na putovanje starim automobilom koji, eto simbolično, ne vozi u rikverc nego samo naprijed, a Helena i Jakov nemaju pred sobom vrijeme za gubljenje i jedino što mogu je ići naprijed sa svojom avanturom.

Sve je prikazano dosta romantičarski, pa tako i i prikaz života staraca u domu gdje su doktori simpatični, medicinske sestre su dobre, starci su čangrizavi, a jedino se Helena i Jakov osjećaju kao da tamo ne pripadaju. Prema njima se zaposlenice doma ponašaju kao prema djeci, pa će im jedna tako reći: *Kaj vi tu delate deca? Pola dva je već prošlo.* Helena i Jakov pak i sami pribjegavaju infantilizaciji ostalih starijih osoba u domu kada Helena želi da se pokažu na plesu kako bi ostali bili ljubomorni ili kad komentira: *Tu se svi nešto igraju, kao u vrtiću.* Doista, svi ostali su opisani podosta tipizirano poput Jakovog ogorčenog cimera kojeg glumi Pero Kvrgić, muškaraca koji sa ženama vode svađe oko gledanja nogometa, ili Helenine cimerice koja je dementna. Dok su likovi u *Na sedmom nebu* prikazani kao ljudi od krva i mesa sa podosta godina iskustva koje ih i čine tako kompleksnim likovima, ovdje su Helena i Jakov poput dvoje tinejdžera koji kao da u životu nisu ništa iskusili. Očito je to bila

redateljska namjera, a možda kako bi, kako ističe Ante Tomić, postigao *predivan i starinski ton priče i njezinu gotovo bajkovitu dobrotu* (Izvor: www.slobodnadalmacija.hr).

Helena i Jakov se pred sestrama i zaposlenicima doma moraju skrivati kako bi se još više naglasilo da ono što oni rade – zaljubljuju se - ne priliči njihovim godinama, što zapravo odgovara tome kako društvo tretira zaljubljene stare ljude. Neki dan sam pogledala viralni video u kojem stariji muškarac na aerodromu s buketom cvijeća nestrpljivo čeka svoju odabranicu. Kada ju konačno ugleda, on joj se baci u naručje i strastveno se zagrle i poljube. Video je u 10 dana pogledalo dva milijuna i sedamsto tisuća ljudi, ali je prikupio i ponešto negativnih i ciničnih komentara poput onih kako je to *snimka privatnog detektiva njegove supruge, ili da je žena koju dočekuje na aerodromu ljubavnica, a ne supruga* (Izvor: www.youtube.com).

Društvo je opterećeno diskriminizirajućim stavovima prema osobama starije dobi, a neka istraživanja pokazuju kako se na starije ljude gleda *kao teret, problem koji treba riješiti, ili kao na bolesne i ranjive pacijente čija su prava ograničena zbog potrebe za medicinskom ili socijalnom skrbi* (Izvor: https://www.jrf.org.uk/report/older-people-shaping-policy-and-practice). Takvoj diskriminaciji pridružuje se i često mišljenje kako starije osobe ne mogu imati ispunjujuće i strastvene ljubavne odnose. Takav stav često se prenosi i u filmove. No, istraživanje Nacionalnog Vijeća za Starenje u Sjedinjenim Američkim Državama pokazalo je da gotovo polovica svih Amerikanaca u dobi od 60 ili više godine imaju seksualne odnose barem jednom mjesečno, a da bi polovica od toga željelo imati češće seksualne odnose (Izvor: http://consumer.healthday.com/encyclopedia/aging-1/misc-aging-news-10/sex-and-seniors-the-70-year-itch-647575.html). U istraživanju *Seksualnost u trećoj životnoj dobi – Identifikacija i uklanjanje postojećih predrasuda* koje su provele Ivana Dijanić Plašč i Maja Mamula, rezultati pokazuju kako 65 posto anketiranih smatra da je seks potreba koja obično traje cijeli život, 82 posto ih je uvjereno da seksualna aktivnost može biti za njih psihološki korisna.

U *Noćnim brodovima* glavne protagoniste prikazuje se kao donekle seksualna bića, ali to je daleko od realističnog prikaza kakav imamo u filmu *Na devetom nebu*. U filmu su prisutne tek dvije scene, u prvoj kad dođu u malu kolibu na svom putovanju naslućuje se potencijal za scenu seksa no zapravo se čini kao da se radi o dvoje tinejdžera koji se nikad nisu poljubili, a ne o dvije osobe s godinama iskustva. Očita je namjera redatelja da dvoje

staraca tijekom cijelog filma pokušava prikazati kao da su se vratili u tinejžersko doba, ali s druge strane pokazuje nam i kako je njihovo vrijeme prošlo i kako se ne snalaze u ovakvom svijetu. Potencirajući animozitet između mladog i starog prikazuje se u najmanje u dvije scene. U sceni kad ih mlađi dečko pokuša opljačkati, a Jakov izgubi kontrolu nad vozilom pa im se dečko obrati riječima: *Jebe se vama, imate 100 godina*. Isto će nastaviti i u sljedećoj sceni; kad ih poveze autobus pun adolescenata na sjedalu preko puta njihovog dvoje ih se strastveno ljubi, a Helena ih sramežljivo gleda pa skrene pogled.

U scenama u kojima dolazi do stanovite seksualne napetosti ili mogućnosti seksualnog odnosa, sve je svedeno na uplašeno i romantično izmjenjivanje pogleda. Tako će Helena odmah upozoriti: *Nećemo se skidati*, ili će pak predložiti *ljubljenje preko bombona kao kad je bila mlada*. Do seksa neće doći. Naravno da će u takvom građenju priče i karakterizacije likova, scena u kojoj se sugerira spontana erekcija djelovati kao šaka u oko i poprimiti groteskni karakter, a mogla je djelovati duhovito i uvjerljivo. Kada se u sljedećoj sceni konačno i dogodi seksualni odnos Jakova i Helene, on će pomoću elipse biti izostavljen pa će se rezom prijeći s poljupca na Jakova i Helenu u postkoitalnom zagrljaju u krevetu. Čak je i realizacija elipse stara kao i povijest filma! Osobno bi me zanimalo je li scena seksa ipak snimljena pa naknadno izrezana kako bi bila u duhu s ostatkom dramaturgije iako sumnjam.

Kako je film *Noćni brodovi* među rijetkim filmovima o osobama starije životne dobi u hrvatskoj kinematografiji, ne mogu ne izraziti žaljenje što se autor nije odlučio za hrabriji i otvoreniji pristup prezentaciji seksualnosti glavnih likova kako bi doprinio detabuizaciji te tematike. Naime, starije osobe se poistovjećuju s takvim društvenim stavovima prema vlastitoj seksualnosti i ponašaju se u skladu s time. Zbog straha od ismijavanja i osude da su perverzne i rade nešto što je isključivo rezervirano za mlade, starije osobe se same doživljavaju kao aseksualne.

4. KRATKI PREGLED FILMOVA O OSOBAMA TREĆE ŽIVOTNE DOBI U HRVATSKOJ KINEMATOGRAFIJI

U hrvatskoj filmografiji rijetko ćemo naići na likove osoba starije životne dobi oko kojih se pletu cijele filmske priče. Ipak, nalazimo ih nekoliko u dugometražnom igranom filmu. *Vrijeme ratnika* Dejana Šorka iz 1991. godine, u kojem dvoje prijatelja od kojih je jedan u mladosti bio partizan, a drugi u Legiji stranaca, odlaze skupa na ribolov gdje ih netko pokuša ubiti. Film *Trešeta* iz 2006. godine redatelja Dražena Žarkovića bavi se prijateljstvom četvorice starijih muškaraca koji na malom dalmatinskom otoku svakodnevno kartaju trešetu, a kad umre jedan od njih, oni pokušavaju pronaći novog partnera za igru. Ove godine je na Pula Film Festivalu premijerno prikazan film *Imena višnje* redatelja Branka Schmidta koji obrađuje upravo teme starosti i bolesti. U filmu se radi o starijem bračnom paru koji se vraća u svoje selo kako bi obnovili kuću, ali će se ustvari suočiti s puno ozbiljnijim stvarima, s bolesti starice, ali nažalost prekasno.

Likovi osoba starije životne dobi pojavljuju se i u nekoliko kratkih igranih filmova pa je tako najrecentniji primjer film *Zvjerka* redateljice Daine O. Pusić, koji je premijerno prikazan ove godine na filmskom festivalu u Coloradu. Film tematizira odnos stogodišnje majke i sedamdesetpetogodišnje kćeri čija se rutina suživota prekine kada se šišmiš zavuče pod majčin krevet. Ivan Ramljak režirao je kratki igrani film *Oslobođenje u 26 slika* 2009. godine koji je nezasluženo prošao prilično nezamijećeno. U filmu stari usamljeni partizan kreće u svoju *posljednju gerilsku akciju.*

U dokumentarnom filmu situacija je šarolikija, a poseban biser je Babajin autobiografski dugometražni film *Dobro jutro* iz 2007. godine u kojem Ante Babaja malom DV kamerom snima svoja jutra, podneva i večeri u staračkom domu. Kroz cjelokupni Babajin filmski opus provlače se teme prolaznosti, usamljenosti i smrti, a 1967. godine snimio je i kratki dokumentarni film *Starice.* Sličnim temama bavi se i Zoran Tadić u filmu *Druge* iz 1972. godine u kojem proučava odnos usamljene starice i njezine prijateljice – životinje koze. Tanja Golić je 2005. godine snimila dokumentarni film *Čekajte, čekajte* o odnosu nje i bake koja boluje od Alzheimerove bolesti. Montažstroj je napravio cijeli jedan multimedijski projekt o generaciji iznad 55 godina (55 +) koji uključuje predstavu, javne istupe i dugometražni dokumentarni film *Potrošeni* Boruta Šeparovića iz 2014. godine. Najbolje je preuzeti sažeti sinopsis koji glasi ovako:

Koja je najvažnija minuta vašeg života? Koja je minuta bila najbolnija? Kako zamišljate posljednju minutu? Vjerujete li u sretan završetak? Na pitanja o prolaznosti i nepovratnosti vremena i našoj zajedničkoj budućnosti odgovorili su oni koji su doživjeli 30 milijuna minuta ili više.

Ove godine očekuje se izlazak srednjometražnog dokumentarnog filma *Hudo vreme* redateljice Anje Strelec o njezinoj baki koja svoje posljednje dane života provodi u staračkom domu čija je nekad bila ravnateljica. Također se trenutačno raspisuje i nekoliko scenarija s glavnim likovima u poznim godinama, primjerice scenarij Mie Bučević *A koliko vi imate godina?* o prijateljstvu dvaju umirovljenika. Čini se kako u hrvatskom filmu do sad i nije bilo igranih filmova o osobama treće životne dobi koji bi realistično i uvjerljivo reprezentirali teme i probleme s kojima se takvi likovi susreću, izuzevši spomenute dokumentarne filmove koji, ipak, ne ulaze u ovu analizu.

5. ZAKLJUČAK

Iako filmovi o starijim osobama nikad neće dostići kino gledanost ili zaradu na kino blagajnama većine *blockbustera*, čini se da postaju tematski raznolikijima i zanimljivijima, pa time i osvajaju širu publiku. Iako teme vezane uz osobe treće životne dobi nisu predstavljale toliki izazov filmskim producentima i redateljima, nedavno se to počelo mijenjati. Kada su te teme i bile zastupljene, redovito je to bilo u granicama motiva i tema kojima se bave filmovi posrebrenog ekrana, ili pak uz prisustvo *ageizma*, odnosno stereotipizacija i predrasuda vezano uz dob protagonista. U ovom radu nastojala sam analizirati filmove koji se temama vezanima uz starije osobe bave na tri različita načina ili kombinacijom nekih od njih. Tako sam u filmovima tražila manifestacije *ageizma*, odnosno stereotipizacije i predrasude s obzirom na dob glavnih likova, zatim motive i teme filmova posrebrenog ekrana, kako ih je Sally Chivers definirala; te motive i teme protupriča koje odstupaju od uobičajene prezentacije osoba treće životne dobi.

Filmovi *Što se dogodilo s Baby Jane?* i *Bulevar sumraka* bave se temom neprihvaćanja starenja i promjena, što glavne likove odvodi u mentalni rasap. Jane u *Što se dogodilo s Baby Jane?* i Norma u *Bulevaru sumraka* doživljavaju manifestacije mentalne bolesti; Jane proživljava regresiju u djetinjstvo, agresiju i sadizam, dok Norma doživljava depresiju, pokušaje samoubojstva, psihozu, a na doživotnoj je brizi svom batleru, odnosno bivšem suprugu. Psihički lomovi Jane i Norme posljedica su njihove nemogućnosti nošenja s vlastitim starenjem, promjenama u odnosu na mladost kao i nepronalaženja smisla života u novim okolnostima. One pokušavaju ponovno proživjeti mladost revitalizirajući svoje ugasle karijere što im ne polazi za rukom. U sukobu sa samima sobom, kao i sa društvom koje ih je odbacilo, jer se zbog godina nisu uspjele prilagoditi, obje svoj put okončavanju ludilom i ubojstvom. Prilično crna prognoza za pozne godine u kojima bismo putem evaluacije proživljenog trebali osjetiti zavodoljstvo proživljenim, zahvalnost za doživljenim i ispunjenost radi ostvarenja svrhe i smisla života. Prema nabrojanim karakteristikama, temama i motivima, navedeni filmovi teme starosti i starenja obrađuju kako ih je onodobno društvo sklono stereotipizaciji i diskriminaciji doživljavalo - kroz ageizam i motive filmova posrebrenog ekrana.

Filmovi *Nebraska, Gospodin Schmidt i Prava priča* imaju neke zajedničke karakteristike filmova posrebrenog ekrana. U tim filmovima ponavljaju se motivi dugotrajnih brakova, putovanja, potrage za smislom, prolazak vremena, želja za ispravljanjem izbora iz prošlosti, žaljenje za nekim događajima i odlukama, popravljanje odnosa sa bližnjima itd. Razlike su u tome što se seksualnost ne tematizira niti u *Pravoj priči*, niti u *Gospodinu Schmidtu*, dok su u *Nebrasci* supružnici Woody i Kate ipak prikazani kao normalne seksualne osobe, samo su sada ostarjeli. Također, u *Nebrasci* je prisutno redateljevo ismijavanje stereotipa s kojima se stariji ljudi susreću tako što upravo starije osobe prikazuje kao zlostavljače. Na taj način daje kritiku *ageizma*, što donekle čini i u *Gospodinu Schmidtu* dajući glavnom liku sve stereotipne karakteristike starijih ljudi. Lynch u *Pravoj priči* također kritizira prevladavajući stav prema starijim ljudima kroz susrete Straighta s nepoznatim namjernicima koji ga vide kroz prizmu predrasuda.

Filmovi *Na devetom oblaku i Noćni brodovi* obrađuju iste teme ljubavi i zaljubljivanja u poznim godinama, ali su one različito prezentirane. Dok su u *Noćnim brodovima* manifestacije tih tema i dalje stereotipne i romantizirane, u filmu *Na devetom oblaku* one su mnogo više u dodiru sa realitetom i vjernim prikazom osoba treće životne dobi. Strastvena ljubav u starijim godinama još uvijek je tabu u filmovima, jednako kao i u drugim umjetnostima. Prikaz seksualnosti u starijim godinama kao nešto uobičajeno i svojstveno likovima kao bila koja druga ljudska osobina, izuzetak je u filmovima o osobama treće životne dobi. *Na devetom oblaku* zato predstavlja primjer protupriče koja nam daje drugačiji, nov i svjež pogled na jednu od zanemarenih tema. Dok *Noćni brodovi* to čine na pomalo očekivan i infantilan način, *Na devetom oblaku* donosi nam punokrvne starije likove sa strastima i žudnjom rijetko viđenima na filmu.

Ovo je samo mali djelić filmova o starijim osobama, a koje sam odabrala smatrajući ih podobnim za analizu, ali oni mogu dati samo ograničeni uvid u problematiku. Osobno bih voljela veći broj filmova o starijim osobama koji odstupaju od uobičajenih priča o starenju i starosti. Ove godine se tako očekuju dva filma koji bi mogli pružiti neki novi pogled; Oskarovac Sorrentino u svibnju je promovirao svoj novi film *Mladost* s Michaelom Caineom i Harveyem Keitelom u glavnim ulogama. Na odmoru u Francuskoj, dvojica prijatelja, jedan je umirovljeni dirigent, a drugi filmski redatelj, međusobno dijele svoja razmišljanja o ljubavi, prijateljstvu i djeci. Glumica Maggie Smith ove godine promovira novi film *Lady in the Van*

(nema službenog prijevoda) u kojem glumi beskućnicu koja živi u kombiju i sprijateljuje se s muškarcem u čije dvorište je parkirala.

Također, upravo je kino blagajne diljem svijeta pokorio novi film *Rock kraljica* u kojem Meryl Streep tumači glavnu ulogu, ali to nije neobično za glumačku kraljicu Meryl koja godišnje snima zavidan broj filmova koji su redovito uspješnice. Ostale glumice nisu takve sreće, primjerice Diane Keaton pojavljuje se u često prosječnim ili ispodprosječnim romantičnim komedijama koje su postale nešto kao *kućni holivudski žanr o ljudima starije dobi za publiku starije dobi*. Bolji izgledi za glumice starije dobi su dakako američki *indie* filmovi pa je tako nedavno u intervjuu povodom promocije novog filma *Vidjet ću te u snovima,* sedamdesetdvogodišnja glumica Blythe Danner izjavila: *Dajte mi indie filmove, bilo kada!* (*Indiewire 15. svibnja 2015.)* Možda bi bilo bolje uzviknuti: *dajte im dobro napisane likove i kvalitetne filmove*!

FILMOGRAFIJA

BULEVAR SUMRAKA (1950)
Redatelj: Billy Wilder

DALEKO OD NJE (2006)
Redateljica: Sarah Polley

DOBRO JUTRO (2007)
Redatelj: Ante Babaja

GOSPODIN SCHMIDT (2002)
Redatelj: Alexander Payne

HAROLD AND MAUDE (1971)
Redatelj: Hal Ashby

LJUBAV (2012)
Redatelj: Michael Haneke

NA DEVETOM NEBU (2008)
Redatelj: Andreas Dresen

NEBESA (2009)
Redatelji: Pete Docter, Bob Peterosn

NEBRASKA (2013)
Redatelj: Alexander Payne

NOĆNI BRODOVI (2012)
Redatelj: Igor Mirković

PHILOMENA (2013)
Redatelj: Stephen Frears

PRAVA PRIČA (1990)
redatelj: David Lynch

ŠTO SE DOGODILO S BABY JANE? (1962)
Redatelj: Robert Aldrich

LITERATURA

Cohen-Shalev A. (2102) *Visions of Aging: Images of the Elderly in Film.* Kindle izdanje: Sussex Academic Press; Reprint edition.

Chivers S. (2011) *The Silvering Screen: Old Age and Disability in Cinema.* Kindle izdanje: University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division; 2nd Revised edition edition.

Cipin I., Smolić Š. (2013) *Istraživanje Ekonomika starenja u Hrvatskoj*. Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Despot – Lučanin, Jasminka (2003) *Iskustvo starenja – doprinos teoriji starenja*. Zagreb: Naklada Slap

Dolan J., Firm and Hard (2010) *Old Age, the 'Youthful' Body and Essentialist Discourses*, 2010., SELICUP Conference: Past, Present and Future of Popular Culture: Spaces

Istraživački projekt HAVC-a (2013). Istraživanje: *Navike gledanja filmova i doživljaj domaćeg filma*. Filmski ljetopis: broj 76.

Malone M., Meisner B: Nebraska (2015). *Oscar Winning Representations of Aging and Older People*, u: Journal of Ethics in Mental Health (ISSN: 1916-2405)

Mamula M., Plašć Dijanić I. *Brošura: Seksualnost u trećoj životnoj dobi – Identifikacija i uklanjanje postojećih predrasuda* Zagreb: Ženska soba - Centar za seksualna prava.

Perišin T., Kufrin V (2009). *Ageizam u televizijskom mediju na primjeru središnjih televizijskih emisija*. Ljetopis socijalnog rada 16 (1), 29-51.

United Nations: World Population Ageing, Department of Economic and Social Affairs Population Division, 2013.

INTERNET IZVORI

Ante Tomić: 'Noćni brodovi' su trijumf ljubavi
http://www.slobodnadalmacija.hr/Kultura/tabid/81/articleType/ArticleView/articleId/168264/Default.aspx

BFI Statistical Yearbook 2014
www.bfi.org.uk/sites/bfi.org.uk/files/.../bfi-statistical-yearbook-2014.pdf

Cox D., How older viewers are rescuing cinema, The Guardian, 2012.
http://www.theguardian.com/film/2012/mar/08/older-viewers-rescuing-cinema

Gatling M., Mills J., Lindsay D: Representations of Middle Age in Comedy Film: A Critical Discourse Analysis, The Qualitative Report 2014 Volume 19, Article 23, 1-15
http://www.nova.edu/ssss/QR/QR19/gatling23.pdf

Graovac Matassi: Starenje stanovništva – problem modernoga razvijenog društva
http://www.geografija.hr/teme/starenje-stanovnistva-problem-modernoga-razvijenog-drustva/

Izvješće Motion Pictures of America MPAA, Theatrical Market Statistics 2014
http://www.mpaa.org/wp-content/uploads/2015/03/MPAA-Theatrical-Market-Statistics-2014.pdf

Raj: ljubav, pdf promo materijal filma za službenu konkurenciju Festivala u Cannesu, www.festival-cannes.com)

TLCM presents,
http://www.tcm.com/essentials/article.html?cid=467429&mainArticleId=463893

https://www.youtube.com/watch?v=AwPbeeSnIsQ
https://www.jrf.org.uk/report/older-people-shaping-policy-and-practice).
http://consumer.healthday.com/encyclopedia/aging-1/misc-aging-news-10/sex-and-seniors-the-70-year-itch-647575.html).
www.imbd.com
http://www.indiewire.com/article/blythe-danner-on-the-marginalization-of-older-actors-and-why-she-loves-indie-film-20150515